

Anders Engrob Birkmose og Jens Peter Frølund Thomsen
**Kontakt med indvandrere:
Øges tolerancen og hvorfor?**¹

I Europa tøver store dele af majoritetsbefolkningerne med at tildele ikke-vestlige indvandrere politiske og sociale rettigheder. Men findes der faktorer, som gør majoritetsmedlemmer mere imødekommende over for tildeling af rettigheder til indvandrere? Denne artikel ser på sammenhængen mellem personlig kontakt og synet på etniske minoriteters rettigheder (kaldet etnisk tolerance). Artiklen undersøger specifikt betydningen af kontakt mellem majoritet og indvandrere på arbejdspladsen. Multilevel-regressionsanalyse udført på data fra European Social Survey (2002) viser, at majoritetsmedlemmer, som har kontakt med indvandrere på arbejdspladsen, er mere tolerante end majoritetsmedlemmer, som ikke har en sådan kontakt. Undersøgelsen viser desuden, at denne kontakteffekt skyldes svækelse af trusselsopfattelser og indgåelse af venskaber.

Indvandring udgør en af nutidens større politiske udfordringer. Dele af de europæiske landes oprindelige majoritetsbefolkninger ser indvandring fra især ikke-vestlige lande som en kulturel trussel (Coenders et al., 2002; Quillian, 1995; Sniderman et al., 2004). Således bryder mange sig ikke om muslimer, som i øvrigt udgør den største religiøse minoritet i de europæiske lande (Cesari, 2005; Strabac og Listhaug, 2008). Samtidig betragtes indvandring som en økonomisk byrde for statskassen, og lavtuddannede lønmodtagere frygter, at indvandringen begrænser deres fremtidige beskæftigelsesmuligheder (Citrin og Sides, 2007).

På denne baggrund er det forståeligt, at dansk og international forskning for det første har interesseret sig for borgernes negative reaktioner over for indvandrere og for det andet fremhævet de kulturelle og sociale faktorer, som forklarer, at reaktionen er overvejende negativ. Begge synsvinkler er naturligvis interessante, men også mangelfulde. I et demokratisk samfund er det strengt taget ikke afgørende, om borgerne bryder sig om hinanden (Gibson, 1992, 2006). Det afgørende er snarere, om borgerne er tolerante og dermed accepterer, at etniske minoriteter bør tildeles de samme rettigheder som alle andre (Gaasholt og Togeby, 1995). En ensidig fremhævelse af de faktorer, som øger fremmedfrygten, skaber dernæst et ufuldkomment virkelighedsbillede, eftersom der også kunne være faktorer, som faktisk øger majoritetsmedlemmers tolerance over for ikke-vestlige indvandrere. Ikke mindst i betragtning

af at indvandring fra udviklingslande vil forekomme i al videre fremtid, er det interessant at undersøge, om det multietniske samfund også rummer visse muligheder for større accept af etnisk ligestilling blandt majoritetsbefolkningen.

I lyset af de uheldige begrænsninger, der knytter sig til tidligere forskning, efterprøver denne artikel derfor den såkaldte kontaktteori, hvis påstand er, at majoritetsmedlemmer bliver mere imødekommende over for indvandrere, når de bringes i regelmæssig kontakt med dem. Vi belyser den personlige kontakt, der forekommer på arbejdspladsen mellem kollegaer, eftersom dette samvær har særlige kvaliteter. Betydningen af kontakt på arbejdspladsen ses i forhold til majoritetsdeltagernes syn på indvandreres rettigheder, dels fordi denne tolerance er demokratisk vigtig, dels fordi sammenhængen mellem kontakt og tolerance er både omdiskuteret og forbløffende underbelyst (jf. Dixon et al., 2005; Jackman og Crane, 1986). Vi søger endvidere svar på, hvordan kontakt med indvandrere på arbejdspladsen gør majoritetsmedlemmer mere tolerante. For at besvare dette spørgsmål fokuserer undersøgelsen på kontaktens evne til at afføde venskaber og svække opfattelsen af indvandrere som en trussel mod samfundet.

Den socialpsykologiske kontaktteori

Kontaktteorien så dagens lys allerede i 1940'erne og vandt efterfølgende fodfæste i 1950'erne blandt amerikanske socialpsykologer. Heriblandt var det dog Gordon W. Allports udlægning, der opnåede størst videnskabelig udbredelse, idet han udviklede teorien til mere alment at vedrøre forholdet mellem majoritetsbefolkning og etniske minoriteter i et hvilket som helst samfund (Amir, 1969). Ifølge Allport ([1954]1979) har majoritetsbefolkningen almindeligvis ret stærke negative forestillinger om etniske minoriteter. Det vigtigste spørgsmål for Allport – og for dem, der trådte i hans fodspor – var imidlertid, om der findes faktorer, som svækker de negative forestillinger.

Forskellige kontaktsituationer formodes at udløse en sådan påvirkning, idet negative forestillinger forekommer hyppigst blandt de majoritetsmedlemmer, som aldrig har mødt eller talt med indvandrere. Direkte personlig kontakt får derimod majoritetens medlemmer til at indse, at etniske minoriteter ikke er sådan, som de forestiller sig. Kontakt tilvejebringer derfor et mere kvalificeret grundlag for vurderingen af andre mennesker, hvorfor eksisterende forestillinger om dem også typisk bliver mere positive. Det har dog betydning, hvilken form for kontakt der er tale om. Kontakt bør finde sted mellem personer, der har samme sociale status, som indgår i et samarbejde ud fra fælles mål, og hvis samvær understøttes af en form for myndighed eller leder, der overvåger samværet (Allport, [1954]1979: 281).

Siden Allports banebrydende indsats i 1950'erne har socialpsykologer ihærdigt ledt efter svar på, hvordan kontaktsituationer mentalt påvirker deltagerne (Kenworthy et al., 2005; Pettigrew 1997; Pettigrew og Tropp, 2006). Bestræbelserne har været rettet mod at identificere de psykologiske faktorer, som kontaktsituationen rummer (Pettigrew og Tropp, 2008). Heri indgår en særlig interessant formodning om, at kontaktsituationer ændrer ved opfattelsen af etniske minoriteter som faretruende. Socialpsykologer peger på betydningen af trusselopfattelser, hvormed menes majoritetsbefolkningens frygt for, at indvandrere har skadelig indflydelse på både samfundets kulturelle værdier og den sociale tryghed (Stephan og Renfro, 2002). Påstanden er, at manglende personlige erfaringer med indvandrere fører til overdrevne forestillinger om deres skadelige indvirkning, mens personlig kontakt derimod svækker sådanne forestillinger (Stephan et al., 1998).

Denne trusselhypotese forfølges i nærværende artikel, idet opfattelsen af indvandrere som faretruende og samfundsundergravende formodes at være særlig udbredt i europæiske samfund. Indvandring i større omfang er et forholdsvist nyt fænomen i de fleste europæiske lande, hvorfor frygten for negative skadevirkninger antagelig vil være større her end i lande, hvor majoritetsbefolkningen i højere grad har vænnet sig til mange etniske gruppers tilstedeværelse.

Men hvilken slags kontakt er mest interessant? Oftest er det foretrukne mål for kontakt personlige venskaber, eftersom dette måleredskab opfylder de fleste af de betingelser, der blev beskrevet tidligere. Venskaber indebærer således samarbejde, fælles målsætninger, normer om ærlighed og regelmæssig dialog (Davies et al., 2011; Pettigrew, 1998). Andre fremhæver, at venskabers særlige kvalitet er intimitet, hvis tilstedeværelse øger sandsynligheden for, at de involverede personer tilkendegiver deres sande holdninger og følelser (Hamberger og Hewstone, 1997: 185). Ægte intimitet er selvsagt sjældent forbundet med mere overfladiske bekendtskaber.

Som måleinstrument for kontakt har venskab dog en vigtig begrænsning (Binder et al., 2009; Powers og Ellison, 1995). Udfordringen er, at det i realiteten kan være majoritetsmedlemmernes holdninger, der skaber kontaktens mønster: De fordomsfulde undgår intim kontakt med indvandrere, hvorimod de mindst fordomsfulde aktivt opsøger den. For at begrænse omfanget af en sådan selvseleksion er det nødvendigt i stedet at fokusere på den kontakt mellem majoritetsbefolkning og indvandrere, som forekommer på arbejdspladsen (Mondak og Mutz, 2006). De færreste kan frit vælge mellem arbejdspladser i deres lokale boligområde, og på arbejdspladsen bestemmer arbejdsgiveren, hvem der skal arbejde sammen med hvem. Kollegaers omgang med hinanden

rummer dermed et betydeligt element af tvang, som ikke forekommer ved indgåelse af venskaber i privatsfæren (jf. Jackman og Crane, 1986).

Der er imidlertid uenighed om arbejdspladsens øvrige kvaliteter. Amir (1969) fremhæver, at arbejdspladsen sjældent opfylder alle relevante betingelser (jf. Dixon og Rosenbaum, 2004: 261). På linje med andre ser han ligeledes kontakten på arbejdspladsen som overfladisk og derfor ude af stand til at ændre eksisterende forestillinger (jf. Allport, [1954]1979: 263). Selv om denne opfattelse stadig deles af mange socialpsykologer, sår nyere forskning dog afgørende tvivl om dens rigtighed. Således viser Mondak og Mutz (2006) på overbevisende måde, at arbejdspladsen skaber intime kontaktsituationer i et sådant omfang, at der er mulighed for, at kollegaer kan ændre deres opfattelse af hinanden. De fremhæver, at miljøet på de fleste arbejdspladser har gennemgået betydelige ændringer i de seneste årtier, hvoraf de vigtigste er mindre autoritær ledelsesstil og mere åben dialog (Mondak og Mutz, 2006: 142). Disse ændringer af føder statuslighed, fælles målsætninger og samtale. Den moderne arbejdsplads er blevet et sted, hvor menneskelig ligeværd ligger til grund for medarbejderes samvær.

I drøftelsen af det foretrukne måleredskab for personlig kontakt overses det ofte, at venskab og kontakt på arbejdspladsen kunne være indbyrdes forbundne og endda på en særlig måde i europæisk sammenhæng. Det er velkendt, at kontakten mellem etniske danskere og indvandrere er meget begrænset i den private sfære – omkring 2 pct. af den danske befolkning har mange ikke-vestlige indvandrere i deres vennekreds, og et tilsvarende mønster forekommer antagelig i mange andre europæiske lande.² Samtidig mødes langt flere mennesker på arbejdspladsen end andre steder – og navnlig i betragtning af, at majoritetsbefolkning og etniske minoriteter typisk ikke har bopæl i de samme geografiske områder. Under et sandsynliggør disse iagttagelser, at de fleste majoritetsmedlemmer ikke opsøger indvandrere af egen drift, men snarere bliver ført sammen med dem. Venskaber og kontakt på arbejdspladsen kunne derfor være forbundne i en tidsforskudt rækkefølge: Ikke i alle, men i en hel del tilfælde afføder kollegialt samvær efterfølgende nære venskaber mellem majoritetsmedlemmer og indvandrere.

Kontakt og etnisk tolerance

De fleste undersøgelser af kontakteffekter har fokuseret på negative forestillinger og fordomme, hvilket uheldigvis har indebåret, at andre sider af kontakteffekten er underbelyst. Et vigtigt spørgsmål angår, om kontakten også påvirker holdningen til etniske gruppers politiske og sociale rettigheder (Coenders et al., 2002; Dixon et al., 2005). Dette spørgsmål blev for en del år siden rejst

af de amerikanske sociologer Jackman og Crane (1986) i en tankevækkende undersøgelse, hvori de anskueliggjorde begrænsningerne ved alene at se på sammenhængen mellem kontakt og fordomme. De påviste på den ene side, at hvide amerikanere, der havde nære venner blandt sorte amerikanere, var mindre fordomsfulde end hvide amerikanere, der ikke havde sorte amerikanere som venner. På den anden side fandt de også frem til, at overraskende få hvide amerikanere, som havde nære afroamerikanske venner, støttede politiske indgreb rettet mod skabelse af mere etnisk ligestilling. Jackman og Crane (1986) konkluderede derfor, at personlig kontakt har overfladisk betydning, fordi den tilsyneladende ikke rækker ved majoritetsmedlemmernes tilbøjelighed til at se etniske minoriteter som marginaliserede medborgere.

Uanset at andre undersøgelser (McLaren, 2003; Mondak og Mutz, 2006: 153) er nået frem til, at kontakt kan øge majoritetsmedlemmers etniske tolerance, har Jackman og Crane imidlertid principielt ret i, at en fordomsfri person ikke nødvendigvis er tolerant. Svækkede fordomme fører ikke i alle tilfælde til accept af, at etniske minoriteter også bør tilbydes de samme muligheder som andre. De har også ret i, at etnisk tolerance derfor i en vis forstand er et vigtigere holdningsfænomen end fordomme, eftersom det afdækker, hvorvidt majoritetens medlemmer støtter initiativer, der begunstiger minoriteterne. I sidste ende indebærer etnisk tolerance tilslutning til etnisk ligestilling, herunder billigelse af offentlige myndigheders aktive beskyttelse af etniske minoriteter som ligestillede medborgere.

Dernæst er der almindelig enighed om, at trusselsopfattelser og etnisk tolerance er stærkt og negativt forbundet med hinanden (Gibson, 1992, 2006). De fleste vil umiddelbart være tilbøjelige til at acceptere diskriminerende indgreb over for grupper, som de føler sig truet af, idet formodningen er, at dette begrænser gruppernes skadelige indvirkning på dem selv eller det eksisterende samfund. Samlet opstår der derfor en teoretisk interessant sammenhæng mellem personlig kontakt, trusselsopfattelser og etnisk tolerance, eftersom hypotesen må være, at kontakt øger den etniske tolerance, fordi den svækker frygten for etniske minoritetsgrupper.

Endelig udgør arbejdspladsen en egnet ramme for undersøgelse af sammenhængen mellem kontakt og etnisk tolerance. På arbejdspladsen udføres professionelle arbejdsopgaver, men i arbejdstiden, i pauserne eller under fyraftensmøder drøfter kollegaer også politik, børn, ægtefæller, privatøkonomi, religion, samarbejdsproblemer eller lignende. Et sådant samvær muliggør indsigt i de synspunkter og den levevis, som knyttes til de grupper, som man umiddelbart er forbeholden overfor at tildele forskellige rettigheder (Mutz, 2002). Arbejdspladsen har dermed karakter af en form for demokratisk offentlighed,

hvori holdninger, følelser og dagsaktuelle synspunkter vejes og vurderes af alle parter. Dette sandsynliggør yderligere, at kollegialt samvær af og til afføder grundlæggende sympati, som nærer tætte venskaber. På baggrund af disse teoretiske overvejelser kan der hermed formuleres tre hypoteser, hvoraf den første har følgende indhold:

H_1 : Majoritetsmedlemmer, der har kontakt med indvandrere på deres arbejdsplads, er mere tolerante over for etniske minoriteter end majoritetsmedlemmer, som ikke har en sådan kontakt.

I den teoretiske drøftelse blev det fremhævet, at kontakt på arbejdspladsen skaber mulighed for indgåelse af tætte venskaber. Regelmæssigt samvær på arbejdspladsen skaber gunstige rammer for etablering af venskaber mellem majoritetsbefolkningen og indvandrere, hvorfor vi forventer, at en betydelig del af arbejdspladskontaktens effekt går gennem venskaber med indvandrere. Dette leder frem til den anden hypotese:

H_2 : Kontakt på arbejdspladsen øger den etniske tolerance, fordi dette samvær skaber nære venskaber mellem majoritetsmedlemmer og indvandrere.

Venskaber med indvandrere formodes dog ikke at forklare hele effekten af arbejdspladskontakten. Vi forventer derimod, at den aktuelle kontakt svækker opfattelsen af, at etniske minoriteter truer den eksisterende samfundsorden, uanset om egentlige venskaber opstår, hvorfor artiklens tredje hypotese lyder:

H_3 : Kontakt på arbejdspladsen øger den etniske tolerance, fordi denne kontakt svækker majoritetsmedlemmers opfattelse af, at indvandrere udgør en trussel mod dem selv og samfundet.

Den samlede forventning er derfor, at effekten af arbejdspladskontakt på etnisk tolerance (H_1) skyldes indgåelse af venskaber med indvandrere (H_2) og svækkelse af trusselsopfattelser (H_3). Sigtet er derfor at finde komponenterne i kontakteffekten ved at kontrollere for venskaber og trusselsopfattelser, der er defineret som mellemkommende variable i den kausale kæde. I det omfang kontrolanalysen udløser en betydelig svækkelse af den oprindelige sammenhæng mellem kontakt og tolerance, kan der heraf sluttes, at den oprindelige sammenhæng forklares af kontrolvariablene. Sagt på en anden måde: Kontrol for venskaber og trusselsopfattelser gør os i stand til at fortolke kontakteffekten.

Data, modelspecifikation og operationaliseringer

De tre hypoteser undersøges ved hjælp af spørgeskemaundersøgelsen European Social Survey 2002 (ESS, 2002). Derfor er denne artikels empiriske grundlag oplysninger om 35.237 svarpersoner fordelt på 21 lande.³ Særligt proceduren for indsamling af data (i et ikke-tilfældigt udsnit af lande) og til dels deres hierarkiske struktur har nødvendiggjort udførelse af multilevel-regression (Andersen, 2007). Af statistiske grunde og fordi kontakteffekten ikke formodes at variere nævneværdigt fra land til land valgtes en random effects-specifikation (med REML-estimation). I overensstemmelse med almindelige retningslinjer undersøges det dog, hvorvidt denne specifikation er forsvarlig.

Den afhængige variabel er etnisk tolerance, som i overensstemmelse med de teoretiske betragtninger er blevet operationaliseret ved hjælp af følgende spørgsmål: 1) ”Hvis mennesker, der er kommet for at bo og arbejde her, er arbejdsløse i lang tid, skal de udvises af landet”, 2) ”De mennesker, som er kommet for at bo her, skal have de samme rettigheder som alle andre”, 3) ”Hvis mennesker, der er kommet for at bo her, begår nogen som helst form for lovovertrædelse, skal de udvises af landet”, 4) ”Flygtninge, hvis ansøgninger bliver imødekommet, skal have ret til at få deres allernærmeste familie til [land]”, og 5) ”Mens ansøgningerne bliver behandlet, skal [landets] regering yde økonomisk hjælp til ansøgerne”. Variablen varierer fra 0-1, hvor en høj værdi angiver tolerante svar.⁴

Den uafhængige variabel er kontakt på arbejdspladsen, som operationaliseres ved hjælp af spørgsmålet: ”Har du nogen arbejdskolleger, der er flyttet til [land] fra et andet land?”. Svarmulighederne er: ”Ja, adskillige”, ”Ja, nogle få”, ”Nej, slet ingen” og ”Har ikke arbejde for tiden”. Variablen behandles som kategorisk i den statistiske analyse. De to sidste svarmuligheder er føjet sammen og udgør referencekategorien.⁵ Hertil kommer de to mellemkommende variable (jf. hypotese 2 og 3). Venskaber operationaliseres ved hjælp af spørgsmålet: ”Har du nogen venner, der er flyttet til [land] fra et andet land?” Svarmulighederne er: ”Ja, adskillige”, ”Ja, nogle få” og ”Nej, slet ingen”. Variablen behandles som metrisk og varierer fra 0-1. En høj værdi angiver, at svarpersonen har mange venner med indvandrerbaggrund.

Den anden mellemkommende variabel er trusselsopfattelser, som er operationaliseret ved hjælp af følgende spørgsmål: 1) ”Indvandrere tager generelt job fra landets lønmodtagere eller skaber generelt nye job”, 2) ”Indvandrere modtager mere, end de yder, eller yder mere, end de modtager”, 3) ”Gennemsnitslønnen bliver trukket ned af de mennesker, der kommer for at arbejde og bo her”, 4) ”Indvandrere undergraver eller beriger kulturlivet”, og 5) ”Det er bedst for et land, hvis næsten alle har de samme skikke og traditioner”. De be-

nyttede spørgsmål angiver, i hvilket omfang svarpersonen opfatter indvandrere som en kulturel og økonomisk trussel (jf. Coenders et al., 2002: 22).⁶ Variablen varierer fra 0-1, hvor en høj værdi angiver, at svarpersonen finder indvandrere meget kulturelt og økonomisk faretruende.

Der benyttes fem baggrundsvariable som kontrol for skinsammenhænge: køn, alder, uddannelse, tilknytning til arbejdsmarkedet og svarpersonens angivelse af egen placering på en ideologisk højre/venstreskala. Hvad angår makroniveauet, benyttes der to kontrolvariable: BNP pr. indbygger og andelen af ikke-vestlige indvandrere. Det bør endvidere fremhæves, at kontrollen for de demografiske variable på individniveau medvirker til at begrænse den før-omtalte selvselektion. Ældre uden for arbejdsmarkedet har naturligvis mindre kontakt med indvandrere på arbejdspladsen end yngre aldersgrupper. Tilsvarende kunne højreorienterede personer være mere tilbøjelige til at undgå kontakt med indvandrere end venstreorienterede. Men sammenhængen mellem kontakt og tolerance renses således i nogen grad for disse systematiske adfærdsmønstre, når der aktivt kontrolleres for både demografiske og holdningsmæssige faktorer.

Afprøvning af de teoretiske formodninger

Analyserne fremlægges ad to omgange. Vi ser først på, hvordan kontakt er forbundet med venskab og trusselsopfattelser. Dernæst fremlægges resultaterne for hovedsammenhængen mellem kontakt og etnisk tolerance samt dens formodede komponenter. Den første kolonne i tabel 1, der angiver, at venskab er en afhængig variabel, viser en statistisk signifikant og tilmed stærk sammenhæng mellem kontakt på arbejdspladsen og venskab. Effekten af kontakt på arbejdspladsen angives ved koefficienterne 0,359 (mange kollegaer) og 0,128 (få kollegaer), hvilket vil sige, at værdien på variabelen venskab øges med henholdsvis 35,9 og 12,8 procentpoint sammenlignet med dem, som ikke har kontakt med indvandrere på arbejdspladsen. Denne sammenhæng består i øvrigt efter kontrol for demografiske variable og kontekstvariable. Der er altså klart tale om, at kontakt med indvandrere på arbejdspladsen øger sandsynligheden for, at man også bliver venner med nogle af dem. Dette resultat bekræfter således amerikanske eksperterens formodning om, at kollegaers omgang med hinanden på arbejdspladsen rummer mere end den professionelle varetægelse af aflønnede opgaver (Mondak og Mutz, 2006).

Hypotesen om sammenhængen mellem kontakt på arbejdspladsen og trusselsopfattelser blandt majoritetsmedlemmer bliver ligeledes bekræftet. Koefficienterne for kontakt er -0,056 (mange kollegaer) og -0,027 (få kollegaer), og de er begge statistisk signifikante. Kontakt med indvandrere på arbejdspladsen

Table 1: Effekten af arbejdspladskontakt på venskab og trusselsopfattelser (multilevel-regressionsmodeller)

Variable	Model	
	Venskab afhængig variabel	Trusselsopfattelse afhængig variabel
Konstant	-0,050 (0,030)	0,714*** (0,020)
Individniveau		
Alder:	***	***
Under 30 år	0,140*** (0,005)	-0,026*** (0,003)
30-39 år	0,096*** (0,006)	-0,013*** (0,003)
40-49 år	0,079*** (0,006)	-0,015*** (0,003)
50-59 år	0,055*** (0,006)	-0,008** (0,003)
Arbejdssituation:	***	***
Ansæt	-0,055*** (0,005)	0,005* (0,002)
Selvstændig	0,021** (0,007)	-0,010** (0,003)
Køn	0,013*** (0,003)	0,011*** (0,002)
Uddannelse	0,130*** (0,006)	-0,125*** (0,003)
Højre/venstre	0,077*** (0,008)	-0,095*** (0,004)
Makroniveau		
BNP pr. indbygger	0,225** (0,065)	-0,174** (0,043)
Ikke-vestlige indvandrere	0,077 (0,055)	0,048 (0,037)
Uafhængig variabel		
Kollegaer:	***	***
Få	0,128*** (0,005)	-0,027*** (0,002)
Mange	0,359*** (0,006)	-0,056*** (0,003)
Variation på individniveau	0,0981*** (0,0007)	0,0228*** (0,0002)
Variation på makroniveau	0,0042** (0,0014)	0,0019** (0,0005)
-2 R Log Likelihood	18.390	-33.033

Note: N = 35.237. Ustandardiserede regressionskoefficienter samt standardfejl i parentes. Referencekategorier er køn (= mand), alder (= 60+ år), arbejdssituation (= arbejder ikke), kollegaer (= ingen). ***p < 0,001, **p < 0,010, *p < 0,05 (tosidet test). Stjerner ud for de kategoriske variable angiver F-testen.

Table 2: Effekten af arbejdspladskontakt på etnisk tolerance samt kontrol for mellemkommende variable (multilevel regressionsmodeller)

Variable	Model				
	1	2	3	4	5
Tom					
Baggrundsvariable individniveau		Introduktion af makrovariable	Introduktion af arbejdspladskontakt	Venskab som mellemkommende	Trusselsopfattelser som mellemkommende
Konstant	0,479*** (0,013)	0,325*** (0,024)	0,332*** (0,024)	0,336*** (0,023)	0,715*** (0,020)
Individniveau					
Alder:	***	***	***	***	***
Under 30 år	0,028*** (0,003)	0,028*** (0,003)	0,024*** (0,003)	0,012*** (0,003)	0,005* (0,002)
30-39 år	0,007* (0,003)	0,007* (0,003)	0,003 (0,003)	-0,005 (0,003)	-0,007*** (0,003)
40-49 år	0,015*** (0,003)	0,015*** (0,003)	0,012*** (0,003)	0,005 (0,003)	0,001 (0,003)
50-59 år	0,011*** (0,003)	0,011*** (0,003)	0,008** (0,003)	0,004 (0,003)	0,002 (0,003)
Arbejdssituation:	***	***	***	***	***
Ansæt	-0,011*** (0,002)	-0,011*** (0,002)	-0,021*** (0,002)	-0,016*** (0,002)	-0,016*** (0,002)
Selvstændig	-0,013*** (0,003)	-0,013*** (0,003)	-0,016*** (0,003)	-0,018*** (0,003)	-0,022*** (0,003)
Køn	-0,002 (0,002)	-0,002 (0,002)	-0,003 (0,002)	-0,004* (0,002)	0,002 (0,002)
Uddannelse	0,100*** (0,003)	0,100*** (0,003)	0,096*** (0,003)	0,085*** (0,003)	0,025*** (0,003)
Højre/venstre	0,139*** (0,004)	0,139*** (0,004)	0,136*** (0,004)	0,130*** (0,004)	0,083*** (0,004)
Venner				0,084*** (0,003)	0,036*** (0,002)
Trusselsopfattelser					-0,534*** (0,005)

- fortsætter -

Variable	Model				
	1	2	3	4	5
Tom	Baggrunds- variable individniveau	Introduktion af makro- variable	Introduktion af arbejdsplads- kontakt	Venskab som mellem- kommende	Trusselsopfattelser som mellem- kommende
Makroniveau					
BNP pr. indbygger		0,140* (0,052)	0,133* (0,052)	0,114* (0,051)	0,032 (0,044)
Ikke-vestlige indvandrere		-0,072 (0,044)	-0,078 (0,045)	-0,084 (0,043)	-0,055 (0,038)
Uafhængig variabel					
Kolleger:			***	***	**
Få			0,025*** (0,002)	0,014*** (0,002)	0,006** (0,002)
Mange			0,050*** (0,003)	0,019*** (0,003)	0,007* (0,003)
Variation på individniveau	0,0289*** (0,0002)	0,0270*** (0,0002)	0,0268*** (0,0002)	0,0261*** (0,0002)	0,0198*** (0,0001)
Variation på makroniveau	0,0033** (0,0011)	0,0028** (0,0009)	0,0028** (0,0009)	0,0026** (0,0009)	0,0020** (0,0008)
-2 R Log Likelihood	-24,809	-27,092	-27,365	-28,286	-37,961

Note: N = 35.237. Ustandardiserede regressionskoefficienter samt standardfejl i parentes. Referencekategorier er køn (= mand), alder (= 60+ år), arbejdssituation (= arbejder ikke), kollegaer (= ingen). ***p < 0,001, **p < 0,010, *p < 0,05 (tosidet test). Sjrerner ud for de kategoriske variable angiver F-testen.

svækker trusselsopfattelser med henholdsvis 5,6 og 2,7 procentpoint – hvorfor denne type kontakt gør etniske minoriteter mindre kulturelt og økonomisk faretruende i majoritetsmedlemmernes øjne. I betragtning af den stærke sammenhæng mellem kontakt på arbejdspladsen og venskab resterer spørgsmålet imidlertid, om førstnævntes betydning for trusselsopfattelser i virkeligheden skyldes de venskaber, som opstår på arbejdspladsen. En model, som kontrollerer for venskab (ikke vist), tydeliggør dog, at dette ikke er tilfældet. Koefficienterne for kontakt på arbejdspladsen halveres, men der findes stadig en solid direkte sammenhæng mellem kontakt på arbejdspladsen og trusselsopfattelser.

Hvor langt effekten af kontakt rækker i politisk henseende, besvares i tabel 2. Her beregnes først en såkaldt ”tom” model, hvori kun konstanten fremkommer, og den angiver i øvrigt gennemsnittet for alle svarpersoners placering på den afhængige variabel (etnisk tolerance). Konstanten er 0,479, hvorfor der nødvendigvis er en mindre overvægt af intolerante svar. Ud fra variansskønne på individ- og landeniveau kan der endvidere beregnes en ICC-koefficient,⁷ som varierer mellem 0 og 1, hvor den maksimale værdi angiver, at variationen i etnisk tolerance kan forklares fuldt ud af landenes karakteristika. Koefficienten er 0,102, hvoraf følger, at 10,2 pct. af variationen i etnisk tolerance umiddelbart forklares af faktorer knyttet til landeniveauet, hvilket i øvrigt udgør en yderligere begrundelse for udførelse af multilevel-analyse (jf. Lolle, 2003). Variansskønnet for landeniveauet er desuden statistisk signifikant, hvilket indebærer, at befolkningernes (gennemsnitlige) tolerance over for indvandrere varierer fra land til land. I model 1 øges ICC-koefficienten til 0,115, hvilket skyldes, at fordelingerne på en eller flere af baggrundsvariablene ikke er ens i hvert land.

I model 2 reduceres ICC-koefficienten til 0,094, når kontekstvariablene føjes til modellen. Disse variable udgør derfor en delforklaring på, at nogle nationaliteter er mere tolerante end andre. Koefficienten for BNP pr. indbygger er 0,140 og statistisk signifikant. Et højt velstandsniveau har derfor positiv indflydelse på etnisk tolerance (jf. Quillian, 1995; Semyonov et al., 2006). Koefficienten for andel ikke-vestlige indvandrere er -0,072, hvormed øget indvandring antagelig er negativt forbundet med etnisk tolerance, men effekten er dog for statistisk usikker.

I model 3 introduceres variabelen kontakt på arbejdspladsen. ICC-koefficienten har her omtrent samme størrelse som i model 2 (0,095). Koefficienterne for kontakt på arbejdspladsen er 0,025 (få kollegaer) og 0,050 (mange kollegaer), og de er begge statistisk signifikante. Den etniske tolerance øges med henholdsvis 2,5 og 5,0 procentpoint, når majoritetsmedlemmer har kontakt med indvandrere på arbejdspladsen. Resultatet bekræfter således hypotese 1,

eftersom de, der har regelmæssig kontakt med indvandrere, er mere tolerante end de majoritetsmedlemmer, som ikke har kontakt med indvandrere.⁸

Resultaterne i tabel 2 er endvidere i overensstemmelse med McLarens (2003) undersøgelse, hvori hun konkluderer, at venskab med indvandrere øger tolerancen, men de føjer også afgørende nyt til. For det første benytter nærværende analyse et mål for kontakt, som er mindre intimt end venskaber. For det andet er vore resultater baseret på flere lande. De lande, som lægges til i forhold til McLarens undersøgelse, er i øvrigt alle østeuropæiske, og det gælder for de fleste af dem, at majoritetsbefolkningerne generelt er mere intolerante end det vesteuropæiske gennemsnit. Sammenhængen mellem kontakt og tolerance består altså, uanset om disse lande medtages i analysen. Hertil kan lægges, at sammenhængen mellem kontakt på arbejdspladsen og etnisk tolerance heller ikke bekræfter Jackman og Cranes påstand om kontakteffektens overfladiske karakter.

Næste skridt vedrører, hvad effekten af kontakt på arbejdspladsen dækker over. Vi ser først på venskab, som den ene af vore hypoteser peger på. Når variabelen venskab føjes til model 4, svækkes kontaktens direkte effekt. Koefficienterne ændres til 0,014 (få kollegaer) og 0,019 (mange kollegaer). Hen ved halvdelen af kontaktens effekt skyldes derfor nære venskaber med indvandrere. Hypotese 2 støttes således, om end der stadig er en direkte effekt, som ikke har noget med venskaber at gøre.

Hvad kan så forklare den resterende del af effekten af kontakt på arbejdspladsen? Vores hypotese peger på trusselsopfattelser som en vigtig komponent i denne form for kontakt. I model 5 føjes derfor trusselsopfattelser til for at undersøge holdbarheden af den tredje hypotese. Som følge af denne kontrol reduceres koefficienterne til 0,007 (mange kollegaer) og 0,006 (få kollegaer), hvorfor en betragtelig del af kontaktens effekt på etnisk tolerance skyldes svækelse af trusselsopfattelser. Hypotese 3, ifølge hvilken trusselsopfattelser udgør en psykologisk mekanisme, der forbinder kontakt og tolerance, bliver dermed empirisk bekræftet. Det fremgår dog af model 5 i tabel 2, at kontrolanalysen efterlader en svag direkte effekt af kontakt på arbejdspladsen. Denne komponent, som vi ikke kan gøre rede for, kunne være udtryk for, at kontakten på arbejdspladsen også stimulerer positive følelser over for indvandrere, særligt empati. Datamaterialet muliggør desværre ikke belysning af denne påstand.

Afsluttende diskussion

Denne artikel har undersøgt kontaktteoriens holdbarhed på baggrund af oplysninger om 21 lande og har derfor taget højde for dele af kontakteffektens omgivelser. Konklusionen er, at kontaktteorien er blevet yderligere styrket:

Kontakt med indvandrere på arbejdspladsen gør majoritetsmedlemmer mere tolerante over for etniske minoriteter. Analyserne har dernæst vist, at kontakt afstedkommer svækkelse af trusselsopfattelser og beforder indgåelse af venskaber på tværs af etniske skel.

Undersøgelsen muliggør sluttelig en drøftelse af nogle indvendinger, som ofte rettes mod kontaktteorien (jf. Forbes, 2004). Den første er, at kontakteffekter sjældent rækker videre end til skabelse af en positiv holdning til de konkrete personer, som majoritetsmedlemmer omgås. I visse fagkredse tales der om, at kontakteffekten ikke generaliseres fra mødet med udvalgte personer til den etniske gruppe som helhed (jf. Paolini et al., 2010). Dette spørgsmål, der angår, om indvandrere betragtes som typiske gruppemedlemmer, har vi ikke kunnet belyse i tilstrækkelig grad. Vi er alligevel ret sikre på, at der forekommer en 'politisk generaliseringseffekt', da ingen af spørgsmålene, som indgår i vores mål for etnisk tolerance, nævner bestemte etniske grupper ved navn. Kontakteffekten udtrykker således svarpersonernes generelle syn på indvandrere.

En anden indvending er, at kontaktteorien udfordres af den globale udvikling. Andelen af udlændinge, der bosætter sig i de enkelte nationalstater, øges. Samtidig, hævder kritikerne, er der ikke meget, der tyder på, at denne umiddelbare kontakt med etniske grupper gør majoritetsmedlemmer mere imødekommende, eftersom intolerance er ganske udbredt. Har kontaktteorien således nogen større samfundsmæssig forklaringskraft? Om end kontaktteorien formodes at være universelt gyldig, tilbyder den ikke en fyldestgørende forklaring på, hvorfor der findes fordomme eller intolerance, og socialpsykologer har altid fremhævet, at overfladiske kontaktsituationer ofte forstærker fjendtligheden. Øget kontakt mellem majoritet og indvandrere øger derfor alene harmonien i dele af befolkningen. Troen på, at personlig kontakt har en positiv, om end begrænset indvirkning, er da også efterhånden så udbredt, at teorien har været benyttet som vejledende grundlag for politiske foranstaltninger. Når indvandrerbørn tvinges til at gå på en anden skole end deres distriktsskole, er der tale om et arrangement, som blandt andet begrundes ud fra forskning i kontakteffekter (Connolly, 2000).

Det bør endelig erindres, at holdninger til etniske minoriteter hører til blandt de mest sejlivede, hvorfor der intet er til hinder for, at det konkrete møde på arbejdspladsen kunne gøre majoritetsmedlemmer mindre tolerante over for indvandrere. Men det er ikke tilfældet, hvilket antyder, at socialt samvær formår at ændre på de opfattelser, som de fleste bærer rundt på. Dette siger endvidere noget om vigtigheden af at fokusere på kontakt i almindelige hverdagsituationer, hvori majoritetsmedlemmer og etniske grupper udfører meningsfulde

opgaver i indbyrdes afhængighed. Desværre har alt for få interesseret sig for arbejdspladsens befordrende betydning i multikulturel sammenhæng.

Noter

1. Forfatterne takker Kim Mannemar Sønderskov for beredvillig assistance.
2. Oplysningerne om Danmark stammer fra en repræsentativ stikprøveundersøgelse foretaget af SFI-Survey i 2009. Det er lidt vanskeligere at få oplysninger om andre lande, der helt svarer til dem, som findes i SFI-undersøgelsen. Det nærmeste, vi kommer en sikker indikation, er data fra European Social Survey 2002, der således indeholder et spørgsmål om, hvor mange venner majoritetsmedlemmerne har. Denne variabel har desværre færre svarkategorier end den, der indgår i den danske undersøgelse. Desuden har man i European Social Survey heller ikke begrænset spørgsmålet til kun at vedrøre venner fra ikke-vestlige lande. Alligevel viser frekvensanalyser, at andelen af majoritetsmedlemmer, der har mange (*several*) venner med indvandrerbaggrund, er forholdsvis beskednen. Ses der bort fra Luxembourg, hvor andelen, der har mange venner med indvandrerbaggrund, er ekstrem stor (31 pct.), varierer andelen i de resterende lande i undersøgelsen mellem 1 og 27 pct. Men de fleste lande ligger i intervallet 1-9 pct. Når det samtidig medtænkes, at ordet indvandrer her dækker over adskillige nationaliteter (også vestlige indvandrere), kan der næppe være tvivl om, at den meget nære kontakt mellem majoritetsbefolkningen og ikke-vestlige indvandrere er meget begrænset i de fleste europæiske lande. Det fænomen, som amerikanske forskere kalder *racial segregation* (raceadskillelse), forekommer altså også i stort omfang i europæiske lande i den private sfære.
3. De 15 medlemmer af EU anno 2002 samt Ungarn, Polen, Slovenien, Tjekkiet, Schweiz, Norge og Israel. Alle lande med undtagelse af Israel indgår i analyserne. Israel er så multietnisk, at det forekommer vanskeligt at definere, hvem der hører til "majoriteten" og "mindretallet". Endvidere er alle respondenter frasorteret, som ikke tilhører majoritetsbefolkningen i de respektive lande.
4. Alle spørgsmål har Likert-format (med fem svarkategorier). For toleranceindekset gælder, at $gns = 0,479$ og $st.afv = 0,178$. Cronbachs $\alpha = 0,66$. Faktoranalyser for hvert enkelt land viser, at spørgsmålene kun afspejler én dimension i de respektive lande, og der forekommer acceptable Cronbachs α -værdier i alle tilfælde. For indekskonstruktionen gælder desuden, at svarpersoner er frasorteret, såfremt de har besvaret mindre end tre af spørgsmålene. Dette indebærer, at hvis en svarperson har benyttet de egentlige svarkategorier på tre spørgsmål og svaret "ved ikke" på de øvrige, overføres gennemsnittet på de tre som værdi til de spørgsmål, hvor vedkommende har svaret "ved ikke". Denne fremgangsmåde sigter mod at

- beskytte stikprøvens repræsentativitet og samtidig sikre valide indeksskonstruktioner.
5. Alle analyser er også blevet gennemført, hvor kategorien ”har ikke arbejde for tiden” blev kodet som missing. Disse resultater svarer til dem, som fremkommer ved den valgte kodningsprocedure. Da vi ønsker at bevare repræsentativiteten i data-materialet, er disse svarpersoner medtaget i analyserne. Desuden kan det umiddelbart siges at være en svaghed, at variabelen ”kontakt på arbejdspladsen” ikke direkte angår, om majoritetsmedlemmer faktisk taler med indvandrere på deres arbejdsplads. Målet for kontakt er derfor ikke optimalt, men testen af teorien bliver antagelig stærkere, da den svage intimitet virker imod teorien.
 6. Nogle spørgsmål har Likert-format, mens andre varierer fra 0 til 10. For trusselsindekset gælder, at gns. = 0,531 og st.afv = 0,172. Cronbachs alpha = 0,71. En faktoranalyse viser, at de fem spørgsmål knyttes sammen i én latent dimension. Der er udført faktoranalyse for hvert land, og i alle tilfælde integreres spørgsmålene i én dimension. Desuden fremkommer acceptable Cronbachs alpha-værdier for hvert land. For indekset gælder endvidere, at svarpersoner udelades fra analysen, hvis de har besvaret mindre end tre af spørgsmålene. ”Ved ikke”-svar for de inkluderede svarpersoner behandles som tidligere beskrevet.
 7. ICC = *Intraclass Correlation Coefficient*. Dette mål er særlig relevant for at vurdere, om landekarakteristika har indflydelse på variationen i den etniske tolerance.
 8. Der er udført en Hausman-specifikationstest for alle fem modeller i tabel 2. De relevante testværdier er som følger: for model 1 ($\chi^2 = 9,91$; df = 8; p = 0,2715), for model 2 ($\chi^2 = 8,34$; df = 8; p = 0,4013), for model 3 ($\chi^2 = 13,95$; df = 10; p = 0,1753), for model 4 ($\chi^2 = 14,24$; df = 11; p = 0,2200) og for model 5 ($\chi^2 = 13,15$; df = 12; p = 0,3585). Der er dermed ingen systematiske forskelle mellem estimerne i vores specifikation og i en alternativ *fixed effects*-specifikation. Disse entydige resultater fra Hausman-testen styrker formodningen om en robust kontakteffekt, der således ikke påvirkes nævneværdigt af landekarakteristika.

Litteratur

- Allport, Gordon W. ([1954]1979). *The Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books.
- Amir, Yehuda (1969). Contact Hypothesis in Ethnic Relations. *Psychological Bulletin* 71 (5): 319-342.
- Andersen, Simon Calmar (2007). Multilevel-modeller: en introduktion og et eksempel. *Politica* 39 (3): 294-316.
- Binder, Jens, Hanna Zagefka, Rupert Brown, Friedrich Funke, Thomas Kessler, Amelie Mummendey, Annemie Maquill, Stephanie Demoulin, Jacques-Phillipe Leyens (2009). Does Contact Reduce Prejudice or Does Prejudice Reduce Contact? A Lon-

- itudinal Test of the Contact Hypothesis among Majority and Minority Groups in Three European Countries. *Journal of Personality and Social Psychology* 96 (4): 843-856.
- Cesari, Jocelyne (2005). Mosque Conflicts in European Cities: Introduction. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31 (6): 1015-1024.
- Citrin, John og Jack Sides (2007). European Opinion about Immigration: The Role of Identities, Interests and Information. *Journal of Political Science* 37 (3): 477-504.
- Coenders, Marcel, Merove Gijsberts og Peer Scheepers (2002). Ethnic Exclusionism in European Countries: Public Opposition to Civil Rights for Legal Migrants as a Response to Perceived Ethnic Threat. *European Sociological Review* 18 (1): 17-34.
- Connolly, Paul (2000). What Now for the Contact Hypothesis? Towards a New Research Agenda. *Race Ethnicity and Education* 3 (2): 169-193.
- Davies, Kristin, Linda Tropp, Arthuer Aron, Thomas F. Pettigrew og Stephen C. Wright (2011). Cross-Group Friendships and Intergroup Attitudes: A Meta-Analytic Review. *Personality and Social Psychology Review* 15 (4): 332-351.
- Dixon, Jeffrey C. og Michael S. Rosenbaum (2004). Nice to Know You? Testing Contact, Cultural, and Group Threat Theories of Anti-Black and Anti-Hispanic Stereotypes. *Social Science Quarterly* 85 (2): 257-280.
- Dixon, John, Kevin Durrheim og Colin Tredoux (2005). Beyond the Optimal Contact Strategy: A Reality Check for the Contact Hypothesis. *American Psychologist* 60 (7): 697-711.
- ESS (2002). *European Social Survey 2002* (<http://ess.nsd.uib.no/ess/round1/>).
- Forbes, Henry D. (2004). Ethnic Conflict and the Contact Hypothesis, pp. 69-88 i Yueh-Ting Lee et al. (red.), *The Psychology of Ethnic and Cultural Conflict*. Westport, CT: Praeger Publishers.
- Gaasholt, Øystein og Lise Togeby (1995). *I syv sind. Danskernes holdninger til flygtninge og indvandrere*. Aarhus: Politica.
- Gibson, James L. (1992). Alternative Measures of Political Tolerance: Must Tolerance be "Least-Liked"? *American Journal of Political Science* 36 (2): 560-577.
- Gibson, James L. (2006). Enigmas of Intolerance: Fifty Years after Stouffer's Communism, Conformity, and Civil Liberties. *Perspectives on Politics* 4 (1): 21-34.
- Hamberger, Jürgen og Miles Hewstone (1997). Inter-Ethnic Contact as a Predictor of blatant and subtle Prejudice: Tests of a Model in Four West European Nations. *British Journal of Social Psychology* 36 (2): 173-190.
- Jackman, Mary R. og Marie Crane (1986). "Some of My Best Friends Are Black ..." Interracial Friendship and Whites' Racial Attitudes. *The Public Opinion Quarterly* 50 (4): 459-486.
- Kenworthy, Jared B., Rhiannon N. Turner, Miles Hewstone og Alberto Voci (2005). Intergroup Contact: When Does it Work and Why?, pp. 278-292 i John F. Dovi-

- dio, Peter Glick og Laurie Rudman (red.), *On the Nature of Prejudice: Fifty Years after Allport*. Malden, MA: Blackwell.
- Lolle, Henrik (2003). Multilevel-analyse, i *SPSS 11.5. Særtryk*. Aalborg: Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning.
- McLaren, Lauren M. (2003). Anti-Immigrant Prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and Preferences for the Exclusion of Migrants. *Social Forces* 81 (3): 909-936.
- Mondak, Jeffery J. og Diana Mutz (2006). The Workplace as a Context for Cross-Cutting Political Discourse. *The Journal of Politics* 68 (1): 140-155.
- Mutz, Diana C. (2002). Cross-Cutting Social Networks: Testing Democratic Theory in Practice. *The American Political Science Review* 96 (1): 111-126.
- Paolini, Stefania, Jake Harwood og Mark Rubin (2010). Negative Intergroup Contact Makes Group Memberships Salient: Explaining Why Intergroup Conflict Endures. *Personality and Social Psychology Bulletin* 36 (12): 1723-1738.
- Pettigrew, Thomas F. (1997). Generalized Intergroup Contact Effects on Prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin* 23 (2): 173-185.
- Pettigrew, Thomas F. (1998). Intergroup Contact Theory. *Annual Review of Psychology* 49 (1): 65-85.
- Pettigrew, Thomas F. og Linda R. Tropp (2006). A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory. *Journal of Personality and Social Psychology* 90 (5): 751-783.
- Pettigrew, Thomas F. og Linda R. Tropp (2008). How Does Intergroup Contact Reduce Prejudice? Meta-Analytic Tests of Three Mediators. *European Journal of Social Psychology* 38 (6): 922-934.
- Powers, Daniel A. og Christopher G. Ellison (1995). Interracial Contact and Black Racial Attitudes: The Contact Hypothesis and Selectivity Bias. *Social Forces* 74 (1): 205-226.
- Quillian, Lincoln (1995). Prejudice as a Response to Perceived Group Threat: Population Composition and Anti-Immigrant and Racial Prejudice in Europe. *American Sociological Review* 60 (4): 586-611.
- Semyonov, Moshe, Rebecca Raijman og Anastasia Gorodzeisky (2006). The Rise of Anti-Foreigner Sentiment in European Societies, 1988-2000. *American Sociological Review* 71 (3): 426-449.
- Sniderman, Paul M., Louk Hagendoorn og Markus Prior (2004). Predisposing Factors and Situational Triggers: Exclusionary Reactions to Immigrant Minorities. *American Political Science Review* 98 (1): 35-49.
- Stephan, Walter G. og C. Lausanne Renfro (2002). The Role of Threat in Intergroup Relations, pp. 191-207 i Diane M. Mackie og Eliot R. Smith (red.), *From Prejudice to Intergroup Emotions: Differentiated Reactions to Social Groups*. New York, NY: Psychology Press.

- Stephan, Walter G., Oscar Ybarra, Carmen Martinez, Joseph Schwarzwald og Michal Tur-Kaspa (1998). Prejudice towards Immigrants to Spain and Israel: An Integrated Threat Theory Analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 29 (4): 559-576.
- Strabac, Zan og Ola Listhaug (2008). Anti-Muslim Prejudice in Europe: A Multilevel Analysis of Survey Data from 30 Countries. *Social Science Research* 37 (1): 268-286.